

לא פעם העובדות מאיימות על האמת. כתבתי פעם על הסיבה האמיתית למות סבתי: סבתי שלומית הגיעה לירושלים ישר מווילנה ביום קיץ חם בשנת 1933, העיפה מבט המום אחד על השווקים המיוזעים, על הדוכנים הסטגוניים, על הסמטאות השוקקות שהיו מלאות צעקת רוכלים ונעירת חמורים וגעיית עזים וצווחת פרגיות תלויות קשורות-רגליים וצווארים מדממים של עופות שחוטים, ראתה את כתפיהם ואת זרועותיהם של גברים מזרחיים ואת שערוריית צבעיהם הרעשניים של הירקות והפירות, ראתה את ההרים מסביב ואת מדרונות הטרשים, ומיד חרצה גזר-דין סופי: "הלונט מלא מיקרובים."

כעשרים וחמש שנים חיתה סבתי בירושלים, ראתה ימים קשים וקצת ימים יפים, אבל את משפטה לא ריככה ולא שינתה עד יומה האחרון. אומרים כי כבר למחרת בואם לירושלים היא ציוותה על סבא מה שהוסיפה לצוות עליו כל יום מימי חייהם בירושלים, קיץ וחורף: להשכים כל בוקר בשש או בשש וחצי, לרסס היטב בפליט את כל פינות הדירה כדי להדוף את המיקרובים, לרסס מתחת למיטתה ולרסס מאחורי הארון ולרסס גם אל תוך הבידים ובין רגלי המזנון, ואחר-כך לחבוט את כל המזרנים המצעים והכסתות. מילדותי אני זוכר את סבא אלכסנדר עומד לפנות בוקר על הגזוזטרה, בגופייה ובנעלי בית, הולם בכל כוחו במצעים כמו דון קישוט המסתער על נאדות היין, מגיף את המחבט ומנחית אותו שוב ושוב על המצעים בכל חמת אומללותו או ייאושו. סבתא שלומית היתה עומדת כמה פסיעות מאחוריו, גבוהה ממנו, לבושה בחלוק-משי פרחוני רכוס עד לכפתור האחרון, שערוותיה אסופות על ראשה בסרט ירוק דמוי פרפר, זקופה ונוקשה כמנהלת של פנימייה לבנות אצולה, מפקחת על שדה המערכה עד לניצחון היומי.

במסגרת מלחמתה התמידית במיקרובים התרגלה סבתא להרחיק פירות וירקות בלי שום פשרה. את הלחם היתה מנגבת פעם ופעמיים במטלית לחה טבולה בתמיסת חיטוי כימית בצבע ורדרד שנקראה קאלי. לאחר כל ארוחה לא היתה רוחצת את הכלים אלא, כבהגעלה של ערב פסח, מבשלת אותם שעה ארוכה. ואף את עצמה היתה סבתי שלומית מבשלת שלוש פעמים ביום: קיץ וחורף נהגה לעשות שלוש אמבטיות ורחצות כמעט, כדי לבער את המיקרובים. היא האריכה ימים, החיידקים והוירוסים היו מבחינים בה מרחוק וממהרים להימלט מפניה למדרכה השנייה, ובהיותה בת למעלה משמונים, לאחר שניים או שלושה התקפי לב, הזהיר אותה הדוקטור קרומהולץ: גבירתי היקרה, אם לא תחדלי מן האמבטיות הלוחטות שלך שוב אין אנוכי אחראי למה שעלול חלילה לקרות לך.

אבל סבתא לא יכלה להיגמל מן האמבטיות שלה. אימת המיקרובים היתה חזקה מדי. היא נפטרה באמבטיה.

התקף-הלב שלה הוא עובדה.

אבל האמת היא שסבתא שלי מתה מרוב ניקיון ולא מהתקף-הלב. העובדות יש להן נטייה להסתיר מעינינו את האמת. הניקיון הרג אותה. אף כי המוטו של חייה בירושלים, "הלוונט מלא מיקרובים", מעיד אולי על אמת קודמת, פנימית יותר מאשר דיבוק הניקיון, אמת חנוקה וסמויה מן העין: הלוא סבתא שלומית באה לירושלים מצפון-מזרח אירופה, ממקומות שהיו בהם מיקרובים לא פחות מאשר בירושלים, לבד מכל מיני מזיקים אחרים.

הנה כאן אולי איזה סדק שבעדו אפשר להציץ ולשחזר קצת ממה שעוררו מראות המזרח, צבעיו וריחותיו בלב סבתי ואולי אכן גם בלבם של מהגרים-פליטים אחרים שבאו אף הם מעירות אפרוריות-סתויות במזרח אירופה וכל-כך נבהלו מפני חושניותו הגועשת של "הלוונט" עד שביקשו לבנות להם גטו כדי להתבצר מפני איומיו.

איומיו? ושמא האמת היא כי לא מפני איומיו של הלוונט היתה סבתא מסגפת ומטהרת את גופה בטבילות רותחות בוקר צהריים וערב כל ימי חייה בירושלים, אלא דווקא מפני קסמיו החושניים המפתים, מפני גופה שלה, מפני משיכתם העזה של השווקים העולים על גדותיהם ונהרים סביבה ומסחררים את נשימתה עד עומק הסרעפת ומדיחים וממוססים אותה עד פיק ברכיה בשפעת הירקות והפירות והגבינות המתובלות והריחות החריפים והמאכלים הגרוניים המדהימים האלה הזרים ומוזרים ומגרים לה, והידיים החמדניות שהיו מגששות-נוברות עד עומק סתר ערימות הפרי והירק, והפלפלים האדומים והזיתים המתובלים וכל עריית הבשרים הדשנים האלה, הדמיים, העירומים ומאדימים בלי עור וכלי בושה, המתנודדים להם מן האונקל, ושלל התבלינים והסמים והאבקות,

עד התמוגגות וכמעט עד עילפון, כל מגוון כשפיו הפרוצים של העולם
המר והחריף והמלוח, ועוד גם ניחוחות קפה פראי הפולשים אל חדרי
בטן, ומכלי הזכוכית המלאים משקאות צבעוניים עם פלחי קרח ופלחי
לימון, וסבלי השוק החסונים ההם, השחומים, השעירים, העירומים עד
מותניהם וכל שרירי גוֹם רוטטים להם מרוב מאמץ מתחת לעורם החם
והבוהק מהשתברות פלגי זיעה בשמש. אולי כל פולחני-הניקיון של
סבתא לא היו אלא מין חליפת חלל הרמטית וסטרילית? חגורת-צניעות
אנטיספטית שסבתא פרזלה סביב עצמה והתבצרה בה מרצונה, מיומה
הראשון בארץ, והגיפה בשבעה מנעולים והשמידה את כל המפתחות?
לבסוף היא מתה מהתקף-לב: זאת עובדה. אבל לא התקף-הלב כי אם
הניקיון שלה הרג אותה. או לא הניקיון כי אם מאווייה הסודיים הרגו
אותה. או לא מאווייה כי אם חרדתה הנוראה מפני מאווייה אלה. או לא
הניקיון לא המאוויים ואף לא חרדתה מפני מאווייה אלא דווקא הכעס
התמידי והסודי שלה על חרדתה זו, כעס חנוק, כעס ממאיר, כאילו לא
מנוקז, כעס על גופה שלה, כעס על תשוקותיה, וגם כעס אחר, עמוק
ממנו, כעס על עצם רתיעתה מפני תשוקותיה, כעס עכור, רעיל, כעס על
האסידה ועל הסוהרת, שנים על שנים של התאבלות חשאית על הזמן
השומם שהולך וחולף ועל הגוף המצטפר ועל חמדת הגוף, זו החמדה
המכובסה אלפי כביסות והמסובנת עד דכא והמחוטאה והמקורצפת
והמורתחת, חמדת הלונט הזה, המזהם המיוזע הבהמי המענג עד
עילפון אבל כולר-מלא-מיקרובים.

סְבִיחוֹת קְדוֹשׁוֹת בִּירוּשָׁלַיִם,
 זְכוּתְכֵן תִּגַּן עָלַי;
 רֵיחַ סַמְדָר וּפְרִדְסִים פּוֹרְחִים
 עִם חֵלֶב אֵם הַשְּׁקִיתִי;
 כַּפּוֹת רִגְלִים
 רַכּוֹת כִּידִים
 בַּחֹל לֹהֵט מִמַּשְׁשׁוֹת;
 וְאַקְלִיפְטִים פְּרוּעִים
 טַעֲמֵי צָרְעוֹת וּדְבוּרִים
 שִׁיר עָרֵשׁ לִי דוֹבְבוּ;
 שֶׁבַע אֶסְבּוֹל בָּיָם תִּיכּוֹן
 לְקִרְאָת דָּוִד אֱלֹפֵי הַמֶּלֶךְ
 וְאַעֲלֵ אֵלַי בְּהִרְרֵי־יְרוּשָׁלַיִם
 אִמָּה־הַדּוֹרָה.
 וְעַם דְּבוּרָה תַּחַת הַתָּמָר
 אִשָּׁת קִהְיָה וְאַשׁוּחַח
 עַל הַנֶּבֶה וּמִלְחָמָה.
 סְבִיחוֹת קְדוֹשׁוֹת בִּירוּשָׁלַיִם,
 זְכוּתְכֵן תִּגַּן עָלַי.
 עֲלֵה רֵיחַ בְּגָדֶיךָ בְּאַפִּי,
 רֵיחַ גְּרוֹת־שֶׁבֶת וְנִפְטָלִין.

ז'ק' זן יג'י / חג'ן "מה ראו ע'ני | רמז א'טנ"

רוח כהה ועצבון שמו את משטרם בבית עוד יותר מאשר לפנים. מש-
פחתנו היתה מצערה—בעלת שלש נפשות בלבד: אנכי, אמי זקנתי
ובתה הצעירה פיגה ראייה, עלמה בת שבע עשרה שנה. אמי זקנתי
היתה אשה חכמה ודברנית, ובהיותה מתגאה על עשרה וכבודה
בימים עברו, לא חפצה לקחת עזרה מקרוביה העשירים ותמצא את
מחית ביתה במסחר חטה, אשר מכרה לקוניה, באי חנותה מלפנים.
מובן הדבר, כי חיינו חיי-צער ולחץ. "אינני יודעת מה לעשות ליתומי
זה, דברה תמיד לשכניה בהראותה עלי, —ילד חלש הוא ודל-בשר,
הרופאים יצוו עלי לדאוג לכלכלתו, להאכילתו עוגות-חמאה ושאר
מעדנים, ומאין אקחם? את פרנסתי הלא ידעתם, תהי כך פרנסת כל
שונאי-ציון, והנה עיני תכלינה לראות אותו הולך וגוע מיום ליום".
היא אמנם גם אהבה אותי מאד.

בערב בבואי מן החדר, אהבתי לשבת לרגליה על הרצפה ולהניח את
ראשי על ברכיה, והיא בהחליקה בידיה את שער ראשי, היתה מספרת
לי ספורים ארוכים על אודות כל אשר עבר עליה בסיביריה, על דבר
מכרי החוב אשר בארץ ההיא, על דבר העמים השונים היושבים שם:
הקאלמיקים, הקירגיזים והטונגוסים, ועל דבר ארחות חיהם ומנהגי-
הם. היא היתה מספרת לי גם על אודות עמים נפלאים, אשר אמנם לא
ראתה אותם בעיניה, אבל ידעה אותם על פי השמועה: בני אדם אשר
רק עין אחת להם במצחם; בני אדם הגדלים מן האדמה כדלועים
וקישואים; בני אדם, אשר בהזדקת פניהם ובתלתלי שער ראשם אין
כמוהם ליופי, אבל אין להם לא ידיים ולא רגלים, כי אם סנפירים
כסנפירי הדגה. הם יגורו במים, בנהרות ובימים, ואוהבים מאד את
ילדי בני האדם גרי היבשת. אבל יש להזהר מהם מאד, כי ילד אשר
יואל להספח אליהם, עד נצח לא ישוב לראות אור בארץ החיים.

מאד אהבתי לשמוע את ספוריה הארוכים על אודות כל המוצאות
אותה בשובה מסיביריה לצ'רניגוב. בארץ ההיא לא ערב איש את
נפשו לנסוע יחידי. רק אורחה גדולה בת שלשים או ארבעים עגלות
תתאסף לנסוע יחד. הימים ימי חורף. קור עז ישורר על פני הארץ.
עד כי אם ישפוך איש מעט מים מן הפלי, אז יהפכו מיד לגוש קרח.
בשמים הסהורים מכל ענן ירח יקר הולך ומאיר את שדמות השלג.
אשר אין קץ ואין גבול להן. ופתאום והנה שאנה נוראה תשמע מאחרי
רינו. להקת זאבים רעבים משחרי לטרף רודפת אחרי האורחה. עוד
רגע אחד והנה חשה אנוכי, כי אחד הזאבים נושך בשניו וקורע את
מסך העגלה מאחוריה. בפחד-המות הנני לוחצת את אמי, שהיתה אז
עוד ילדה קטנה, אל לבי...

— הנך רועד בני... כי עתה טוב אשר אחזל מספר לך זאת...

— אה, לא, סבתי היקרה, ספרי הלאה, ספרי.

— אז יקפצו העגלונים אמיצי הלב מעל עגלותיהם ויורו מקני-הרובה
אשר אתם. זיקי אש יברקו בהאוויר, והזאבים, היראים מפני האש,
יהפכו עורף וינוסו לנפשם... הנך רואה בני, מה טוב בלכת אנשים
רבים יחדיו ובעזרם איש את רעהו. האחד קצר כח הוא לעמוד על
נפשו בעת צרה. לא כן הרבים, הם אינם יראים לא מפני הזאבים ולא
מפני הגזלנים. סיביריה היתה אז מלאה גזלנים תועים, שברחו מבתי
הסוחר או מעבודת פרך, שנשפטו לה בגלל עונם. הם ארבו בידכתי
הדרכים לעוברי אורח; אולם על אורחה גדולה לא ערבו את לבם
להתנפל.

הערבים אשר בליתי לרגלי זקנתי היו המאושרים בימי
ילדותי. ספוריה נחרתו עמוק עמוק בפתלתי מוחי, ואני זוכר אותם
עד היום. מן החדר, מכל אשר למדתי שם לא נשאר מאומה בזכרוני.
כבר הייתי בן שמונה שנים, כבר החילותי ללמוד גמרא, אבל מאומה
לא הבנתי בה. סדר הלמוד היה כך: אחרי כל מלה עברית הנדפסת
בהגמרא, צריך היה הנער להגיד בעל פה איזו מלה יהודית שאינה
נמצאת בהגמרא. אבל את היחס שבין המלים הנדפסות לא ידעתי.
כנראה חשבני המלמד לבעל-מח-מטומטם. בכל אופן לא עבר עלי
גם יום אחד בחדר, אשר לא הצליף המלמד על כתפתי הצנומות את
רצועת העור "הכפולת-שמונה" אשר בידו. ועל כן שמחתי מאד בא-
מור אלי אמי זקנתי בבוקר לא עבות אחד לאמר: למן היום החז
במשך שבועות אחדים תשאר בבית ולא תלך החדרה. ולא לבד אל
החדר לא תלך, כי גם החוצה לא תראה את חוטמך. שב בבית והש-
תשעשע בכלי שעשועיך ואל תעז להראות גם בחצר. השמעתי?
— אבל מדוע, אמי זקנתי? שאלתי כמעט בקול בוכים.
— אחת. בני, חמת אלהים נתכה על עמו ישראל. החוטפים נראו
בעיר.

ימי השבת היו לי לימי חג

ועונג. אחרי סעודת הצהרים היתה אמי זקנתי מרכיבה את משקפיה על חוטמה, והיתה קוראת בקול רם ובניגון מיוחד את ה"צאינה ור"אינה", ואנכי יושב לרגליה ומקשיב בעונג אין קץ לכל הגה היוצא מפיה. בראשונה נראתה לי שפת ה"צאינה וראינה" מוזרה קצת ונפלאה: בשפה כזאת לא ידברו אנשים חיים. שאלתי את פי אמי זקנתי, והיא הודיעתני פשר דבר. "את הספר הזה, בני, כתב איש קדוש וטהור, ואנשים קדושים לא ידברו כאנשים פשוטים". תשד"ב תה זאת הניחה את דעתי ומעט מעט התרגלתי אל השפה המסול"סלת של ה"צאינה וראינה", וכאשר החילותי אחרי כן לכתוב שירים בשפה היהודית כתבתי אותם בסגנון ה"צאינה וראינה". אז נוכחתי כי גם אנשים פשוטים, לא-קדושים, יכולים לכתוב בשפה מוזרה ומסולסלת.

ה"צאינה וראינה" פקח ממש את עיני. כאשר הזכרתי למעלה, למדתי בחדר רק פרשות מקוטעות של החומש, בלי כל יחס וקשר ביניהן. על ידי ה"צאינה וראינה" התגלתה לפני תמונה שלימה ומשוכללת מחיי אבותינו הקדמונים, תמונה מתובלת באגדות יפות ונפלאות, אשר לקחו את לבי.

יציג שגאוי / חגין "הדוד פיר מירא"

לעתים מזומנות היו עורכים ביקור-שבת אצל סבתא. הדוד פרץ אהב אותה, וגם הדודה יונה. ובשבת שחלה שבוע לאחר מלאות לה שבעים הקדימו לבוא.

בחדרה של סבתא, שהיה שררי באפלולית-תמיד, עמדה עגמומית עם ריחות קטיפה ונפטאלין וכסתות. השבת היתה פורשת ופרישתה העלתה מועקה של ריקות. תמונתו הכהה של סבא היתה תלוייה במרכז הקיר, המסוייד לובן-רפאים.

"שבת שלום ומזל-טוב", הכריז הדוד פרץ בקולו החם וחייד.
"שבת שלום", ענתה אחריה הדודה יונה כהד חטוף והעמידה על השולחן האליסטי את העוגה שאפתה. הדוד פרץ הציג בקבוק יין.
"שבת שלום", השיבה סבתא ועיניה מאירות. היא הודתה על העוגה והיין, אבל רק אחרי שהביעה תרעומת על ההוצאה המזרחית והמפוזרת.

הם שתו כוסית "לחיים" מיין הצימוקים שהכינה סבתא, והדודה יונה הפטירה "עד מאה ועשרים", ועל כך. השיבה הסבתא "אמן. גם אתם", והוסיפה "בבריות טובה ובדעה צלולה ובלב נכון".

יין-הצימוקים שימח את הדוד פרץ. הוא מזג לעצמו כוסית ועוד כוסית והתחיל שר "וטהר לבנו לעבדך באמת", כשהוא מכה אגב כך באצבעותיו בשולחן. אחר-כך שאלה הדודה יונה את סבתא לשלומה ומה כותב בנה שבאמריקה, ואחרי שסבתא השיבה לה ישובה דמומה ומכונסת כחילזון ועקבה אחרי שיחתה עם הדוד פרץ.

השיחה קלחה בנחת. הם שוחחו על ענייני פרנסה ובריאות ועל ענייני היישוב. סבתא הגישה תה ופרסה מן העוגה. היא הקשיבה בנחת ובנחת חיוותה את דעתה, כשהיא חוזרת ומפשירה בכף-ידה החומה והעבה, כף-יד של נגר, איזה קמט נעלם שבמפת השולחן. מעניין לעניין הגיע הדוד פרץ אל השלטון הבריטי ומנהיגי היישוב המסואבים ואל המהפיכה הפרולטרית טארית העתידה לגאול את העולם. סבתא ביקשה להטות את השיחה, אבל הוא לא הניח לה. גל של קנאות כבר הציף אותו ובעוד ידו האחת אוחזת בכוס התה היתה השנייה מתנודדת הלך ושוב כשאצבע אחת שלושה כלפיה באיום.

"עזוב. זה עניין של הגויים", קטעה אותו סבתא בידיש, "יותר טוב שתראה חיים בחיך. לך לסינימה".

"המהפיכה — זה החיים שלי", השיב הדוד פרץ בקשיות ווריד נמתח ברקתו.

סבתא החוותה בידה תנועה של יאוש וחייכה במנודר-ראש. היא היתה אשה פקוחת-עיניים, שהתייחסה בספקנות כלפי כל מידה קיצונית. הסבל והעניות לימדו אותה טוב ורע, ומידותיה שלה היו ממוצעות מדעת. אפילו ביחסה לאלוהים, שבו האמינה ללא היראה ואחרי מצוותיו מלאה, היה משהו מתון וקרוב אל עצמה.

"למה אתה הורג את עצמך, פרץ? הרי זה לא בשבילך".

"אני לא הורג את עצמי. אני יודע מה שאני רוצה ומה שאני עושה. אני אדם חופשי".

"אז תעשה מה שטוב בשבילך", אמרה סבתא בשקט וכמעט בחמלה, "מה אתה מטפס על הקירות?"

"זה מה שטוב בשבילי", אמר פרץ בכעס, "העולם רקוב. צריך לשנות אותו!"

"אתה אחראי על העולם? עוזב את זה. אלוהים ידאג".

"אין אלוהים!", הטיח בה הדוד פרץ ברישעות, "אין אלוהים!"

"טוב, טוב", השיבה סבתא, שביקשה לסיים את הוויכוח, ולחיייה התכסו סומק חיוור, "עוזב אותו. לפחות בשבת תן לו מנוח".

אבל הדוד פרץ לא ניאות "לעזוב אותו". הוא המשיך בשלו ומנה בזעם את כל הרעות שבאו לעולם מחמת הדת וכלי-הקודש — הטימטום, הצבירות, הניוון והשיעבוד — וקבע כי הדת היא אבי-אבות כל טומאה ומשמשת

רק "כלי-שרת בידי המעמדות השליטים" ו"אופיום להמונים". לבסוף חזר והציע לה, ביותר משמץ גבהות-לב, שתעיין מעט בכתבי מארקס ולנין או בכתבי פליכאנוב.

"טוב, טוב", חזרה סבתא והפטירה כמעט בלא קול וחיכתה מתוך כיבוש העלבון עד שיירגע.

סבתא לא עיינה במארקס ולא בלנין. היא לא חשה כל צורך לשנות מהשקפותיה, גם אם בעיני מישוהו נראו מיושנות. בת־חורין היתה בעולמה ובעצם, גם לא היה לה פנאי לכך. רגליה כבר היו כבדות ותנועותיה איטיות. יומה היה מלא. היא בישלה לעצמה, יצאה לערוך קניות ולבקר ידידים. ניקתה את הצריף, האכילה את היונים וירעונים ופירורי־לחם טבולים בחלב, והתפללה.

גם הדודה יונה לא עיינה בלנין. אבל היא ניסתה. פעמים אחדות, כשהדוד פרץ לא היה בבית, לקחה לידיה את לנין וניסתה לקרוא בו, כשחרדה ותקווה עצורת־נשימה מפרפרות לה בחזה. היא נואשה במהרה מהניסיון הזה. הזרות והשיעמום כאילו איבנו את מוחה והיא לא הצליחה לקלוט דבר. מארקס, אנגלס, לנין, פליכאנוב — יותר משעוררו בה איבה, מלאו אותה פחד והרגשה של עליבות וקוצר־יד. היא דעכה מתוך ציפייה לאות אחד של חיבה.

הדוד פרץ נרגע. הוא אסף את בלוריתו והתחייך כנער המבקש להתרצות. כרגיל, חזר ונשבע כי לעולם לא ייכנס עוד בוויכוח עם סבתא בנושאים הללו. סבתא ביקשה ממנו שלא יישבע, שכן ממילא אין הוא מסוגל לכבוש את יצרו. אבל הדוד פרץ התעקש להישבע שנית וחיבק את סבתא. רוח של פיוס ירדה על כולם והוא פתח ושר "ייבנה בית־המקדש".

בתוך כבר היתה אפילה. גם בחדר. השבת יצאה, אבל זיכרה נשאר עדיין בדומה לבהרת מרובעת על הקיר במקום שהיתה תלוייה תמונה. סבתא שהתה מעט והעלתה אור בעששית. הדוד פרץ הדליק לעצמו סיגרייה ועישן אותה בהנאה, ואחר־כך קם להיפרד ב־שבוע טוב, והדודה יונה מיהרה לקום יחד אתו.

סבתי עליה השלום

סבתי עליה השלום היתה שוקלת קנטר של פחמים
ומחממת את המגהץ. אם אתחרה באש, אמרה,
עוד אכבה מאבן.

ואנחנו היינו יושבים כעפרים בתבן, קשובים
אל רחשי הרמץ הנוסעים. נסעו

אניצי פשתן, התעופפו באויר ומדי פעם סרו לשערנו
הדק. הדקנו את ראשינו לשמלתה המפייחת.

היא היתה מעשנת בנחת סיגירות קלות לטיף. קולה שתק
וגבה בספרה על הימים ההם:

חטר לא מנוע מגבעול יגבה, כך היתה מספרת, כי מה רבה העת
מצץ לשד הארץ.

גוע לא מקרקע מאויר כבה, כך היתה מספרת, כי עת גוע
נשם לשד הארץ.

פרח לא משרש הוא, מאהבה, כך היתה מספרת, רבה וכואבה בארץ.
ובסימה את הדברים נשרה ומעה מעינה
וסמאה את עינינו.

עד היום הזה אני מזכירים אותה בינינו בחרדת קדש.

סיון 1960 - 1961

מקסי ג'יקי / מגן "אלג"

סבתא מדברת אתי בלחישה, ועם אמא בקול רם יותר,
אבל מתוך איזו זהירות, בחשש, בקיצור נמרץ. נדמה לי
שהיא מפחדת מאמא. הדבר מובן לי ומקרב אותי מאוד אל
סבתא. — — —

בדברה כמו התנגנו המלים בפיה במין נגינה מיוחדת, והיו
נחרתות בקלות בזכרוני; הן דמו לפרחים — ענוגות,
צבעוניות ועסיסיות כמותם. כשחייכה התרחבו אישוניה
הכהים כדובדבן, ונתהבהבו באור נעים שאין לתארו, חיוכה
חשף בעליצות את שיניה הלבנות החזקות, ולמרות הקמטים
הרבים שבעור לחייה הכהות, נראו כל פניה צעירים
ובהירים. מאוד פגם בהם אותו אף רופס עם הנחיריים
התפוחים והקצה האדום. היא נהגה לרחרח טבק מתוך תיבה
שחורה מעוטרת כסף. כהה היתה כולה, אבל זוהרת מבפנים,
מבעד לעיניים, בזוהר-תמיד עליז וחם. שפופה, כמעט
גיבנת, כבדת-בשר עד מאוד, אך חנועותיה קלות וזריזות,
כמה כחתולה גדולה — וגם רכה היא ממש כאותה חיה
נחמדה.

עד שהכרתיה הייתי כמו שקוע בתרדמה, חבוי באפלה,
ובבואה העירה אותי, הוציאה אותי אל האור, שזרה הכל
מסביבי לחוט אחד שלא יינתק, קלעה הכל לתחרה ססגונית,
ומייד נעשתה חברתי לכל החיים, האדם הקרוב ללבי מכולם,
היקר והמובן לי מכולם — והאהבה שרחשה לעולם, אהבה
שאינה תלויה בדבר, העשירה אותי, הזינה אותי בכוחות
הנחוצים לחיים קשים.

"זלמה את בוכה?"

**"משימחה, ילדי החביב, וגם מזיקנה, " היא אומרת בחיוך.
"הרי אני כבר זקנה, שישה עשורים כבר עברו עלי,
עפר-חלפו להם האביבים שלי."**

**והיא מרחרחת טבק ומתחילה לספר לי מיני מעשיות
משונות על שודדים טובי-לב, על אנשים קדושים, על כל החי
למינהו, על שדים ורוחות.**

**את המעשיות היא מספרת בקול חרישי, אפוף מיסתורין,
רוכנת לעבר פני ומציצה לתוך עיני באישוניה המורחבים,
כיוצקת אל לבי כוח שנושא אותי מעלה-מעלה; מדברת
בנעימה, בקול שירה ממש, וככל שהיא מוסיפה לספר, כן
גובר שטף המלים. נעים עד בלי די להקשיב לדבריה. אני
מקשיב ומבקש:**

"עוד?"

סבתא זינקה אלי, אחזה בידי וצעקה:

"את לכסיי לא אתן! לא אתן, מיפלצת!"

היא התחילה בועטת ברגלה בדלת וקראה:

"ואריה, וארווארה!"

סבא הסתער עליה, הפיל אותה ארצה, ואותי חטף ונשא

**אל הספסל. פירפרתי בזרועותיו, משכתי בזקנו האדמוני
ונשכתי את אצבעו. הוא פלט צווחה, לחץ אותי בידיו
ולבסוף השליך אותי בתנופה על הספסל. פני נחבטו עד זוב
דם. אני זוכר את שאגתו הפראית:**

"בוא תקשור! אהרוג אותו!..."

אני זוכר את פניה הלבנות של אמא ואת עיניה הענקיות.

היא רצה לאורך הספסל וחירחרה:

"די, אבא, די!... תן לי אותו!..."

סבא הצליף בי עד שהתעלפתי, וכמה ימים שכבתי חולה,
מוטל על מיטה רחבה וחמה וגבי כלפי מעלה, בחדר קטן ולו
חלון אחד ולמפדוס אדום דולק מתחת לאיקוניות הרבות
שבפינתו.

ימי המחלה היו לי ימים גדולים ממש. במהלכם התבגרתי
מאוד, כנראה, והרגשתי רגשות שלא ידעתי מעולם. בימים
ההם ניעור בי קשב דרוך לבני-אדם, ולבי, כמו פשטו את
עורו מעליו, נעשה רגיש מאין כמוהו לכל עלבון וכאב, שלי
ושל זולתי.

קודם כל הרעיש אותי הריב שפרץ בין סבתא לאמא:
סבתא, גדולה ושחורה, הודחלה אל החדר הצר והתנפלה על
אמא, דחקה אותה אל הפינה, אל מתחת לאיקוניות,
וליחששה בשצף-קצף:

"למה לא הוצאת אותו מידי, אה?"

"נבהלתי."

"את, בריאה וחסונה שכמוך? תתביישי לך, וארווארה!"

אני - זקנה, ואין בי פחד! תתביישי לך!..."

"הניחי לי, אמא. רע לי..."

"לא, אינך אוהבת אותו, אינך חסה על היתום!"

אמא אמרה בקול רם וכבד:

"אני עצמי הייתי יתומה כל ימיו"

והיא נאנחת אנחה עמוקה ואומרת ברוך, מפוייסת:
"הכל אתה יודע, אין דבר נסתר ממך, אב רחום וחנון
שלי."

מאוד מצא חן בעיני אלוהים של סבתא, הקרוב לה
קירבת-נפש שכזאת, והייתי מבקש ממנה שוב ושוב:
"ספרי לי על אלוהים!"

דרך מיוחדת היתה לה לדבר עליו: בשקט-בשקט, מושכת
את המלים משיכה מוזרה, עוצמת למחצה את עיניה, וחמיד
בישיבה: תתרומם קצת, תשב, תכסה ראשה במיטפחת,
ותפתח ותדבר שעה ארוכה-ארוכה עד שנופלת עלי תרדמה:

כל אימת שדיברה על אלוהים, על גן-עדן, על המלאכים,
היתה נעשית קטנה ושפלת-רוח, פניה הצעירו, ועיניה
הלחות זרחו באור חמים יותר מתמיד. הייתי לוקח בידי את
מחלפות המשי הכבדות שלה, עוטף בהן את צווארי, יושב
בלי נוע ומקשיב רב קשב לסיפוריה האינסופיים, שאינם
משעממים לעולם.

אצט בילן / מילן "הרבני פאלאט 372 הרמ"א"

אם נא מצאתי חן בעיניכם עד כה, הנה תשעה סיפורים קצרים על סבתי, הרבנית בלומה רחל וכטפויגל זכר צדקת לברכה. סיפורים שיש בהם 'מבט מרחיק ראות' (א'ייטר קוק, בידיש). והסיפורים חיי היומיום של סבתי וסבי בשכונת מאה-שערים, ירושלים. ביסודה, מאה שערים הייתה מהלך ציוני: פריצה מחומות היישוב היהודי הישן אל מרחבים חדשים. מהלך ציוני שהיה אז ממש התגרות בגורל. ומהי ציונות אם לא גם התגרות בגורל. לימים, ב-48, נפל בן זקניהם של סבתי וסבי, שמואל ז"ל, בפריצת האצ"ל ליפו. לא נמצאה אז גופתו, ולא ישבו עליו שבעה אלא כעבור שבע שנים. שכך ההלכה. עשרות שנים שימש סבי, יצחק יעקב, כראש ישיבת מאה-שערים, כאב בית הדין לכל מקהלות האשכנזים, וכרבה של מאה-שערים. מים יצקתי על ידי ארבעה ימים בשבוע, כשלמדתי משפטים בירושלים, במחצית שנות השישים. ויהיו סיפורים אלה לעילוי נשמת אבותינו, אשכנזים וספרדים, שעשו את יישוב הארץ לסיבת חייהם, ואת התורה לעילת נפשם. והכל שלא על מנת לקבל פרס.

הרבנית לא נוסעת עוד בקו 2 פעם בשבוע הייתה נוסעת ממאה שערים למרכז ירושלים. אם אזכור נכון, נסעה בקו מס' 2. כשחוזרת, יורדת ליד מאפיית ברמן, חוצה חצר, נכנסת בשער בית הדפוס, והיא בביתה. ואפשר היה להאריך מעט, עם קו אחר, ולרדת ליד בתי אונגרין, לחצות את השוק והיא בביתה. נהגה לנסוע בקו הקצר. והנה, הבחינו שמוזה זמן היא מאריכה דרך בתי אונגרין. התברר שראתה נהג צעיר של קו 2 אוכל בכל־הפה סנדוויץ' של גבינה ונקניק. יושב על כיסאו ומוכר כרטיסים לנסיעה, תוך שהוא אוכל. וכדי שלא יתבייש כל פעם שהוא רואה אותה, על שפעם אכל בשר וחלב יחד, נמנעה מאותו קו עד סוף ימיה.

הרבנית בתערוכה של רפי לביא כיוון שהתעניינה בי, התעניינה ליום אחד באמנות, והציעה שאקח אותה לתערוכה. כל יום ב' יצאה העירה לקנות תרופות, וקבענו ליד גלריה אנגל. לא מיד זיהיתי אותה כי התלבשה כמלכת אנגליה. כובע שחור קטן שלו רעלת־תחרה משל עצמו. הביטה ברישומים צבעוניים של רפי לביא, השתהתה פה, דילגה שם. וכשיצאנו, שאלה למחיר הציורים. השנה הייתה 1964. אמרתי שמבקשים מאה לירות לציור. "בחור חכם הלביא הזה", אמרה. "למה חכם?", שאלתי. "כי יותר טוב לא למכור במאה לירות, מאשר לא למכור את אותו הדבר בעשר לירות".

"קצר יא" 2000

מגן הקדמה ר' יאיר זכרן לספר "חוג יאיר"

ויש עוד בעצם שם זה רמז והוא מקרה שעמדתי על מספר תשובות
העומדות על מלאת ומוכני' לדפוס והם לפחות תרל"ח ג' חות יאיר. ומלבד
כל זה בחרתי עוד בשם הזה להיות למזכרת טוב לזקינתי החסידה מרת חוה
זל"ל אם אבי הגאון מוהר"ר שמעון זל"ל כי ראוי' היא לכך הן מלד שממנה
נשתלשל לי ולבית אבי יחוסו של עשרת תפארת הגאון הנודע ומזכר בפי
המחברים מהר"ר ליב פראג ע' סוף ספר למח דוד. כי זקינתי היחה בת בתו
למבעלה המופלג הגאון מוהר"ר ילחק כהן שהיה נקרא בשמו בפה כל ר'
אילן ר' ליבמס ע"ש חמיו הגאון מוהר"ל"פ הנזכר והיה מופלג בלחות לשון
אין דוגמתו והוא כתב הקדמה לשו"ת מהר"ם דפוס פראג גם בעל הג"ה
פענח רזא והשליח איזה סדרות בספר חתן דמים) של הגאון מוהר"ל"פ הנזכר
הן מלד למורה שהיחה יחידה במינה בדורה בתורה ונהירנא שהיה לה מדרש
רבה בלי פירוש ולמדה בה ע"ס השגתה ושפלה ובמקומות רבות השיגה על
הרב שם"כ פי' הרבות ופירשם באופן אחר שכל השומע יבחין שהדין עמה
ואיזה דברים מהם כתבתי בכרכים משמה וכן עשתי בפי' מחזורים וסליחות
ובפי' רש"י בחומש ועשרים וארבע וכתרנמי' וספרים החילוני' וכמה פעמים

שנתחבטו בדבר גדולי הדור ובאה היא והושיעה בקנה והיתה מופלגת בכבוד
ולשון נח ומלחמה. גם הפלגת חסידותה והתגהגתה א"ח להעלות על ידו.
ונתאלמנה בהיותה בת שלושים ושוב לא היתה ללשים לכבוד בעלה זקני
הגאון מוהר"ר שמואל ושמתתי מפי קדוש א"ח הגאון מוהר"ר שמשון זל"ל
שהגאון החסיד מוהר"ר ישעי' זל"ל בעל שני לחות. בנסמו מח"ל לא"י רלס
לקחתה והיא לא רלסה ואמר עוונתי גרמו שלא זכיתי להזדווג לנוף קדוש
כזה והיתה מתנודדת בפראג מקום אבותיה ויהי בנסום הארון ה' א"ח
הגאון זל"ל שנת ת"י מפראג שהיה דרשן לק"ק ווירמייס לרננות נסעה עמו
והיתה אללו לערך שנה ואח"כ נשאה רגלה ליסע לא"י ובעו"ה לא הספיקה
כי מתה בק"ק סופיאה נארץ חוגרמה ופלא מכבוד שעשו לה במוחה שם וק
בכל מקום שנחתה לשם כי היה שמה נודע וריחה נודף במדינות למעלתה
בלירוף יחוסה ומעלת שני אחיה הגדולים הרבנים האדירים הגאונים רבני
פולין הגאון מוהר"ר חיים כ"ץ אב"ד סוזנא שנסע מרבנות דק"ק ורנקפורט
לשם ושם נסער והגאון (אשר לע"ע נכדו הגאון מוהר"ר נפתלי אב"ד ור"מ
דק"ק לובלין) מוהר"ר נפתלי כ"ץ אב"ד דק"ק לובלין עם הגאון הנודע
מוהר"ר העשיל זל"ל שהיה שם ראש ישיבה וא"ח להפליג מחלוקת כבוד והידור
שנהגו שני אחים הגאונים הנ"ל באחותם זקנתי הנ"ל. ומפני כי אבותי כלם
אנשים אנשי שם ומפורסמים חיברו חיבורים מחוכמים וחכמים הם דבריהם
וגם מלך כי בניהם מתייחסים אחריהם לבית אבותם למשפחותיהם כ"ש אם
גם הם חכמי חרשים שיעידו גזעיהם על השרשים מה שכל זה אינו נובע
בנשים לכן עשיתי לזקנתי מזכרת כי היתה בחכמה התורה ובמעשים את
כל בני גילה ועטרת תפארת ויוצן חות יאיר יאיר המיוחס ללשה חסידה
חיה. כי כן דרך לשון אשכנז כשחולין האדם בגדול שממנו נתייחס כמ"ע
לעיל שכלי זקנתי זו היה נקרא ר' אליהו ר' ליצמן ע"ש חמיו המפורסם
הגאון מוהר"ר זל"ל והגאון אב"ד מ"ו מוהר"ר מענדל אב"ד ור"מ סה חתם
עלמו מנחם מענדלי ר' יצחק ר' אביגדורש. ה"נ יסורש חות יאיר אע"פ
דהתם שין והכא תיו ים אם למקרא. גם ידענו כי בלש"נ לא ילדק כינוי
בשם פלס פרטי מ"מ ילדק בלשון אשכנז ודוק. ואל יהי זה זר בעיני הקורא
כי גם כזה עשה בעל מנחת אלסתר אדם גדול וגורא בחיבורו הזכר על מלות
הבורא ואון ללדקה וזכות יחשב לי לפני יולר ילורים. להוליא לאור החיבור
הזה עם שאר חיבורים אמן. אלה הדברים אשר עלו על לבי בהסכמה.
להודיע ולהשמיע קול ברמה. ביו ההקדמה. והאל אשר מכל חי מקום כבודו
נעלמה. יאף כי כבודו מלא עולם מפורסמה. וממזרח שמש קדמה עד מבואה
ימה. אליו תהלל כל נשמה. וגם נפשי לו מאד למאה ובשרי לו כמה. ברחמיו
בלי חבלי משיח תרועת מלחמה. ימה"ר גאול"ה יו"ס מח"ה. כ"ע המחבר
אדם להבל רמה. הסיפר עפר ואפר זקן ולק"ס בלי מק"ח יאיר חיים בן
הגאון כמהר"ר משה שמשון זל"ל בברך: